

косів пропала. 36 % озимих вимерзли й висохли. Найбільше терплять Одеса і Харківські райони.

Отже, представлені до розгляду матеріали відображають погляд закордонної преси на події у СРСР, особливо Україні. Діапазон питань, який піднімався у пресі, був дуже широким. Одне з найбільш гострих питань, що турбує журналістів, це причини голоду, до яких відносять як природно-кліматичні умови, так і аграрну політику СРСР, зокрема голод 1932–1933 рр. Не менш дискусійним питанням і до сьогодні є питання кількості жертв голоду 1932–1933 рр. Висунуті авторами версії з цього питання є не обгрунтовані, вони апелюють до даних, наданих радянським урядом, і через недовіру до них висувають власні припущення, видаючи це за реальні цифри. Зауважено, що для збору зерна присилали робітників з міста, які не мали навиків у сільськогосподарській справі, тому продуктивність праці жнивучих була невисокою. Загроза нового голоду викликала занепокоєння світової громади, але інформацію стосовно офіційної позиції західних держав не було наведено.

Бібліографічні посилання

1. Круцик Р. Виступ Р. Круцика на науковій конференції у Вінниці. Голод 1932–33 рр у народній пам'яті і архівних документах. – Електронний ресурс: <http://www.history.iv-fr.net/article.php?id=961>

2. Романець Н. Голод 1934–1935 рр. і репресії // Український історичний збірник. – Вип. 14. – 2011. – Ст. 138–151.

Надійшла до редколегії 5.03.2012

УДК 94 (47) – 054.72 «1917/1939»

В. С. Лавренко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ КОЗАЧОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ЕМІГРАЦІЇ В ЄВРОПІ (1917–1939 рр.)

Розглянуто особливості адаптації козачої студентської молоді до еміграції в Європі міжвоєнного періоду. На основі періодики та матеріалів особис-

того походження здійснено спробу розкрити феномен еміграції з точки зору нових отриманих можливостей.

Ключові слова: студентство, козак, еміграція, адаптація, Європа.

Рассмотрены особенности адаптации казачьей студенческой молодежи к эмиграции в Европе межвоенного периода. На основании периодики и материалов личного происхождения осуществлена попытка раскрыть феномен эмиграции с точки зрения вновь полученных возможностей.

Ключевые слова: студенчество, казак, эмиграция, адаптация, Европа.

The special features of Cossacks' students' youth adaptation to the emigration in Europe during interwar period are examined. On the base of the periodics and personal materials the attempt to show the phenomenon of emigration as new possibilities is done.

Key words: students, Cossack, emigration, adaptation, Europe.

Im Mittelpunkt des Beitrags stehen die Besonderheiten der Anpassung der studentischen Jugend aus dem Kosakenmilieu an die Exilbedingungen in Europa der Zwischenkriegszeit. Anhand der Periodika und Unterlagen aus persönlichen Nachlässen wird der Versuch unternommen, das Phänomen des Exils in Bezug auf die sich neu erschließenden Möglichkeiten betrachtet

Schlagwörter: Studentenschaft, Kosake, Exil, Anpassung, Europa.

Для сучасного українського соціуму актуальною є проблема «втєчі мізків» за кордон. Якою не була б негативна реакція на це явище уряду та патріотично налаштованих співвітчизників, воно має місце. Все частіше завдяки стипендіям та дослідницьким грантам за кордон виїжджає талановите студентство, намагаючись там «затриматись» після навчання. Оскільки осідання значного його відсотка за кордоном є неминучим, суспільної актуальності набуває дослідження історичного досвіду адаптації студентства до умов еміграції.

Наукова актуальність нашої розвідки зумовлюється можливістю висвітлення малодослідженого аспекту адаптації російської еміграції першої післяреволюційної хвилі в Європі. На даний момент ми можемо констатувати домінування робіт узагальнюючого характеру у дослідженні російської еміграції. Аналіз адаптації окремих вікових, професійних, майнових категорій емігрантів є набагато рідшим явищем. У поле зору дослідників потрапляють історія офіцерства у вигнанні [1; 5], історія наукової та творчої еміграції [6; 16], останнім часом – історія дитинства [7; 17; 18], але поза увагою науковців часто залишається одна з наймобільніших груп еміграції, а саме студентська молодь. Або ж до вивчення історії адаптації цієї категорії звертаються з точки зору її участі у політичному житті вигнання, зо-

крема, у формуванні младороської течії [8; 9; 10; 15]. Ця група вже мала певне своє бачення Росії, і разом із тим не була законсервованою щодо сприйняття нового у країнах розсіяння. Особливий інтерес становить козача студентська молодь, група, яка досягала окремішності від населення як країн-реципієнтів, так і великоросійської компоненти біженства.

Тож метою даної розвідки є дослідження особливостей адаптації козачої емігрантської студентської молоді до умов європейських держав у період між двома світовими війнами.

Спільною проблемою для козачої та загальноросійської еміграції був її розкол на політичні табори, які перебували у постійному протистоянні. Але якщо для емігрантів-росіян головна лінія розколу намічалася щодо питання про політичний лад у відновленій Росії – монархія чи республіка, та способу його визначення – в еміграції чи після тріумфального повернення на Батьківщину, – то для козацтва найболючишим питанням був статус їхніх областей у майбутній Російській державі. Відповідно, козачий табір розколовся на самостійників та неподільців. Та цей розкол, попри значний вплив на адаптацію козацтва (адже політичні погляди в еміграції визначали можливість отримувати допомогу та підтримку від конкретних організацій, які також себе позиціонували у руслі самостійництва чи неподільства), не перекреслював загальнокозачу ідентичність. Козача преса 1920–1930-х рр., незалежно від своїх політичних уподобань, завжди підкреслює заслуги козацтва перед Батьківщиною. Тільки якщо у випадку прихильності редакції до справи відновлення «єдиної та неподільної» просто розповідається про «славні подвиги предків» [11; 13; 14], то у «вільній» пресі до цих розповідей додається розчарування від того, що то була лише служба, не оцінена престолом [2].

Потрапляючи в іншорідне середовище (причому, як чуже часто сприймалось не лише оточення народу-автохтону у країні розсіяння, а й оточення загальноросійської еміграції), козаки намагалися відокремитися від нього, створивши станиці і хутори [3]. Не була винятком і козача молодь, яка навчалася у середніх та вищих навчальних закладах [19].

Яскравий приклад являє собою станиця Разинська, створена у Шуменській російській гімназії у Болгарії. До 20 жовтня 1922 р. у гімназії був незначний відсоток козаків: донців – 22, кубанців – 5, терців – 2, уральців – 1. Але число козаків-гімназистів поповнилось за рахунок 60 кадетів, які прибули з Варни з Донського корпусу (раніше він знаходився у Єгипті, але перевезення його на Балкани су-

проводжувалося реорганізацією – частина кадетів потрапила до британської школи для хлопчиків у Буск-Дере, частина – до вже згадуваної Шуменської гімназії). Негативний погляд на кадетів, що прибули, з боку решти учнів як на «іноземців», антисанітарія на іподромі, де їм одразу довелося жити, дали поштовх до козачого єднання. Приводом до утворення козачої станиці стала відмова літературно-художнього гуртка гімназії публікувати у журналі «Зелений шум» вірші колишніх кадетів. Станиця була організована таємно без відома керівництва гімназії 1 листопада 1922 р. (через 10 днів після прибуття нової партії донців!). На першому ж засіданні було прийнято рішення видавати журнал «Казак на чужбині» та організувати хор. Добитися ж визнання станиці керівництвом гімназії навіть через впливового генерала С. Соколова не вдалося. Директор заборонив будь-які козацькі організації, а щодо видання періодики – то дозволив лише видання альманаху, а не журналу. Ініціативу директора підтримав козацький уряд у особі генерала Черячукіна, колишнього керівника Донського корпусу. Тоді станиця перейшла на «підпільну діяльність», зібрання були таємними, за десятками, щоб не викликати підозр, станичники скидалися на загальні потреби по 5 левів щомісяця, маючи від своїх урядів тимчасову допомогу у 50 левів. Станичникам вдалося видати 4 номери запланованого альманаху, навіть за умови скорочення коштів, що складали допомогу від уряду, вдвічі. Автори «Нарису історії станиці Разинської», виданого на річницю її існування, підкреслювали, що станиця не існувала як політичне утворення, а лише як дружня козака родина. Тобто на чужині козаки перш за все прагли зберігти свою «козаку спайку», а питання політичного характеру відкладалися, як такі, що можуть розділити і без того розколоту еміграцію [27, арк. 8–26].

Як бачимо, за свідченням авторів вже згаданого «Нарису...», утворення станиці Разинської було реакцією козаків на конфлікт із великоросійським компонентом еміграції. Власне, до таких радикальних тверджень, які можуть призвести до висновків про дискримінацію козацтва, треба ставитись дуже критично. Згадки про «нелюб до козаків» є лише у козачих джерелах. І ці свідчення можна трактувати по-різному. Так, чи варто зводити негативне ставлення підлітків із гімназії до «новачків» кадетів до національного протистояння? Скоріш за все, конфлікт мав побутовий характер, традиційний для замкненого суспільства (більшість гімназистів жила в інтернаті), яке проводить своєрідні «ініціації» будь-кому з новачків, той, хто її не пройшов, вважається тимчасово «чужим». Таке явище

мало місце в імперську добу в Росії, було перенесено в еміграцію, і навряд чи ми помилимося, якщо будемо стверджувати, що воно має місце і у сучасних навчальних закладах, тим паче «зачиненого» типу. Мудрою була відповідь генерала Черячукіна на звернення та скарги козачат: «В тому, що вас називають іноземцями нема нічого дивного, ви приїхали пізніше і з Єгипту. Мене також називають «єгиптянином». Не засмучуйте директора негідними виступами, не потрібно у гімназії, та в Болгарії станицю... Залиште організовувати станицю і засядьте за книгу. І тоді ви зробите для Дону більше користі, ніж утворенням непотрібної станиці...» [27, арк. 12]. Реакцію директора гімназії у Шумені щодо заборони станиці також можна пояснити з позиції небажання розхитувати дисципліну у закладі і створювати угруповання, які лише перешкоджатимуть єдності всіх учнів гімназії. подовжать термін «первинної адаптації» козачат до нових умов.

Створення станиць і хуторів, попри те, що воно було характерним виключно для козачої молоді (традиційна форма об'єднання для цієї соціальної категорії), було проявом загальноемігрантської тенденції до політизації молоді. У подібний спосіб емігранти намагалися подолати «завмирання» життя, створюючи ілюзію активної діяльності, до якої вони звикли на фронті.

Подібний же приклад дискримінації козачої молоді, який можна пояснити побутовими проблемами, а не національним протистоянням, наводить газета «Вольное казачество». Певно, до таких трактувань редакторів зобов'язувала їх орієнтація на відокремлення від Росії. Зокрема, в газеті часто наголошується на тому факті, що Кримський кадетський корпус був влаштований при евакуації з Криму на кораблі комфортніше, ніж Донський, кадети були вдягнені також краще («некозацькі» джерела ж згадують про одяг кримчан як шинель на голе тіло). А під час стоянки у Константинополі один із офіцерів Кримського кадетського корпусу намагався переконати представника французької адміністрації передати хліб не Донському, а Кримському корпусу, мотивуючи це тим, що донці – «дикуни», навіть наводячи аргумент – козачата були одягнені у папахи, що надавало їм справді екзотичного вигляду [4]. Знову ж таки, у цьому випадку мали місце не тільки і не стільки національні тертя, а бажання вирішити нагальну проблему – забезпечити саме свій корпус продовольством, а для цього корпусний офіцер кримчан і використав стереотипи, що існували у французів щодо козацтва ще з часів російської кампанії проти Наполеона.

Разом із тим наявність двох таборів, які протистояли один одному, у козачій еміграції – неподільців та самостійників, дозволяла окремим представникам молоді, яка здобувала освіту, «маневрувати» у пошуку кращих спонсорів свого навчання, переходячи на позиції тієї організації, яка забезпечувала стипендію. «Плаваюча» ідентичність козацького учнівства та студентства співпала з «боротьбою за душі» між самостійницькою та проросійською компонентою еміграції. Мобільна молодь часто змінювала свою приналежність до того чи іншого табору залежно від матеріальних вигід, які він міг запропонувати.

Один із авторів «Вольного казачества» Ш. Балінов називає такі переходи із табору у табір «сезонними переконаннями», із прикрісттю підсумовуючи практики деяких козаків: «хамелеонство – реалізм нашого часу» [4].

Багатий матеріал для ілюстрації «сезонних переконань» містить фонд 3968: «Управа громади кубанців у Чехословаччині» Центрального державного архіву вищих органів влади та управління у м. Києві, зокрема, численні особові справи кубанців. У них зберігаються заяви про допомогу, автобіографії, документи, що підтверджують рівень освіти, деякі біографічні дані, матеріальний стан та стан здоров'я тощо. Відомо, що Рада кубанців стояла на проукраїнських позиціях, а відповідно, логічним було припущення тих, хто звертався до організації про підтримку, що пріоритет щодо допомоги віддається тим, хто виявляє себе українцем. Тому і зустрічаємо у кубанців, які пройшли повний шлях російських добровольців, спроби писати заяви українською. Ці заяви містять числені орфографічні помилки, русизми, що дає зрозуміти, що авторам українська не є рідною, вони лише підлаштовуються під ситуацію, пишуть тією мовою, яку від них хочуть почути в організації [29–41].

Так до Української господарської академії у Подєбрадах вступає кубанець М. Карпов. Його справа – одна із тих, що демонструють поступову «українізацію». Біографія у нього є типовою для учасника білого руху. Народився 2 квітня 1900 р. в станиці Іванівській. У 1908 р. вступив до початкової школи, у 1912–1919 рр. навчався в Іванівському реальному училищі. В 1920 р. вступив до Олексіївського військового училища, з ним у березні 1920 р. виступив у чорноморський похід. У липні – серпні 1920 р. він брав участь у десанті на Кубань. 12 листопада 1920 р. разом із училищем прибув на Лемнос. 5 вересня 1921 р. із своїми бойовими товаришами М. Карпов був переведений до Болгарії до Тирново-Сеймана. У 1922 р. по закінченні училища здобув звання хорунжого. Далі заробляв на життя фізич-

ною працею, аж поки 26 вересня 1923 р. за навчальною візою правління Громади Кубанців не прибув до Праги [37].

Ще один приклад біографії людини із «сезонними переконаннями» відображено в анкеті для вступаючого до Празького політехнікуму Г. Капніна. Народився він у Катеринодарі у сім'ї службовця, де і проживав безвиїзно до 1919 р. З 1910 по 1919 рр. навчався у Катеринодарській чоловічій гімназії. У 1918 р. у складі партизанського загону Лисевиського захищав Катеринодар від більшовиків. Під час перебування більшовиків у місті знаходився у шпиталі із черевним тифом. У травні 1919 р. вступив до Добровольчої армії, де пробув до вересня, після чого був направлений у Катеринодар для продовження освіти. У січні 1920 р. вступив до Кубанського військового училища імені генерала Олексієва. У складі училища був у поході у напрямку Туапсе. У березні 1920 р. евакуйований до Криму, де вступив до артилерії. 1 листопада евакуйований з Криму, потрапив до Костянтинополя. З середини 1921 р. був у Болгарії. У Софії у російській конторі працював переписчиком-машиністом. 13 серпня 1924 р. у Празі подав заяву про вступ до вишу [33].

Як бачимо, обидва майбутніх студента пройшли типовий шлях добровольця, боролись за ідеали білого руху, ризикуючи власним життям. Вони свідомо влилися до бійні громадянської війни, а не були до неї примусово втягнені за мобілізацією. Тобто ідеали білого руху їм були близькими, в тому числі й ідеал єдиної і неподільної. Навряд чи ці люди могли швидко змінити свої переконання настільки радикально, щоб стали виступати за незалежність України із Кубанню в її складі. Звичайно, було розчарування від «сидіння на Лемносі», від необхідності заробляти важкою фізичною працею, але здебільшого це розчарування відбивалось на відмові від подальшої військової служби, від «гри у солдатики» і активній діяльності щодо облаштування власного життя. Рідко сам факт розчарування приводив людину у ворожий політичний табір (ворожий у прямому сенсі, адже проти самостійників ці люди воювали). Скоріш за все, тут мали місце саме особисті розрахунки – поїхати на навчання за рахунок тієї організації, яка готова його оплачувати, незалежно від її політичної орієнтації. Козаки демонстрували більшу гнучкість у прийнятті чужих політичних платформ, порівняно із загальноросійською компонентою еміграції, якій було важче поступитися своїми ідеалами. Причини цього явища зумовлювались особливістю козачого менталітету – практичністю та наявністю більшого поля для маневрування – адже саме козаки вважались політичними партіями та громадськими орга-

нізаціями групою, яка не має чітких позицій і тому за неї варто боротися, в тому числі переманюючи її до свого табору шляхом фінансових заохочень.

Про те, про що за сухим текстом канцелярських автодокументів можна лише зробити припущення, відверто свідчить звернення до українського громадянства від випускників матуральних курсів Українського громадського комітету від 1 січня 1925 р. Випускники курсів виступили із засудженням поведінки свого співучня Я. Гулого, уроженця станиці Ахтанизівської Кубанського війська. Він прибув без візи до Чехословаччини із Югославії влітку 1923 р. і з'явився до Управи громади кубанців у ЧСР. Виказав бажання навчатись в Українському педагогічному інституті, заявивши, що він українець. Вступив вільним слухачем, через те, що не мав середньої освіти. Згодом добився стипендії на матуральні курси Українського громадського комітету у Празі. У наданні стипендії вирішальну роль відіграв той факт, що він українець. Отримавши матуральне свідоцтво, Я. Гулий одразу ж проголосив себе російським студентом. Перевівся з Чесько-Українського допомогового комітету до Чесько-Російського. Далі вибув із Громади кубанців, вступив до «Общества малоруссов и белоруссов», а згодом його очолив. У заяві про причини подібного переходу говориться таке: «за лакомство нещасне перейшов до ворожого табору перевертень-малорос». Очевидно, що така образність, зумовлена обуренням у авторів звернення, не заважає точній передачі мотивів поведінки Я. Гулого – вони були меркантильні. Російська сторона запропонувала більш вигідні умови для навчання. Як у перших двох випадках, козацтво легко «українізувалося», так у останньому українізований кубанець перейшов на свої попередні проімперські позиції [28, арк. 53–54].

Ще раз наголосимо на тому, що не йдеться про те, щоб закріпити за козацтвом, а особливо кубанцями, штамп безпринципних «перебіжчиків». Дійсно, причини для таких дій були обґрунтованими. Перш за все це традиційна налаштованість козацтва на облаштування особистого комфорту, а по-друге, зневіра у людей, що пройшли горнило громадянської війни, у політиках та політиці як галузі суспільного життя. Пізніше ця зневіра виллється у повсюдне декларування своєї аполітичності. Тож варто розглядати зміну політичних пріоритетів відповідно до ситуації як нормальну поведінку щодо тих, до кого немає довіри.

Патріотизм щодо своєї козачої області завжди залишався непорушним. Як аргумент щодо необхідності задоволення їхніх клопо-

тань, козача молодь висуває той факт, що освіту вони здобувають не для себе, а для майбутніх Дону, Кубані і Тереку. На першому місці завжди не користь для Росії, а користь для свого краю. Часто ми зустрічаємо у відповідь на такі вимоги, що у країнах-реципієнтах далеко не вся молодь, особливо робітнича, отримує такі ж можливості для навчання, які надано російським біженцям (це найчастіше стосується Чехословаччини) [28, арк. 6–15].

Але цей регіональний патріотизм ставив студентів із козацтва перед дилемою. Для козачих регіонів потрібні були агрономи, але у країнах розсіяння більшим був попит на інженерні професії. Чимало свідчень про те, що у Чехословаччині та Франції перенасичений ринок спеціалістів у галузі сільського господарства, містить емігрантська преса [12]. Козакам-агрономам у разі відсутності роботи радять йти пайовиками для оренди ферм, або ж найманими спеціалістами до дрібних фермерів-співвітчизників, але перспектива йти у наймити звичайним робітником з відповідним заробітком, «йти до сідлака», була реальною для дипломованих агрономів. Інженер міг розраховувати на високооплачувану роботу, як не у столиці, то у провінції, як не у метрополії, то у колоніях (стосовно Франції). Отже, козача молодь стояла перед вибором – влаштоване майбутнє на чужині чи сподівання на свою потенційну корисність малій Батьківщині. Вибір часто був на користь останнього [22–24].

Для значної кількості біженців із числа великоросів еміграція була тяжким випробуванням, яке супроводжувалось пониженням соціального статусу, втратою можливості для самореалізації. Дворяни втрачали титул та статок, буржуазії якщо і вдалося зберегти закордонні активи, то обсяги бізнесу були значно меншими, ніж у Росії, інтелігенція здебільшого втрачала можливість мати дохід із інтелектуальної праці. Для багатьох же представників козацької молоді еміграція дала нові можливості для отримання освіти та престижної роботи. Навряд чи на закінчення вишу та посаду інженера у великій фірмі європейського рівня міг розраховувати пересічний уроженець Дону чи Кубані на Батьківщині. Однак приклади вдалих кар'єр молоді, яка здобула добру освіту за кордоном, не були рідкістю серед козацтва. Стосовно саме козацької учнівської молоді варто, на нашу думку, відійти від зображення еміграції як виключно періоду життєвих негараздів та втрат. За кордоном, користуючись рівними можливостями із великоросійським компонентом еміграції, козача молодь отримувала те, на що годі й сподіватися було у Росії. Так, козачий журнал «Вольное казачество» згадує, що із кадетів Донського корпу-

су, який було евакуйовано з Криму, 80 % складали вихідці із трудового елементу – рядового козацтва. У Росії на прийом до кадетського корпусу за нормальних умов вони не могли розраховувати [4].

Причому часто забаганки студентів із числа козаків у їх зверненнях до благодійних організацій навряд чи можна назвати обґрунтованими навіть з позицій людини сучасної, враховуючи, що матеріально-побутові умови нашої доби відрізняються у позитивний бік, порівняно з міжвоєнною Європою. Так, у фонді Управи громади кубанців у ЦДАВО є особисті справи козаків-студентів, які просять про переведення їх із гуртожитку на квартиру, про видачу додаткових коштів на харчування у розмірі в половину стипендії ледь не щотижня, про купівлю додаткових підручників, хоча реальним було їх використання через мережу громадських бібліотек, тощо [29–41]. Звичайно, відіграло роль банальне бажання комфорту, що цілком логічно мало виникнути у людей, які з 1914 р. (багато з емігрантів були учасниками ще Великої війни) перебували у стані постійного кочів'я, пересторога перед постійним супутником матеріально-побутових негараздів – туберкульозом, який став бичем емігрантської молоді, як свідчать звіти про померлих, віддруковані у газетах біженців [20; 21]. Але мало місце і сприйняття свого навчання як чогось більшого, ніж шлях окремої людини до достатку. Скоріше, навчання козака молодь сприймала як своєрідну службу на благо майбутньої Батьківщини. І з цієї точки зору вимоги студентів є цілком доречними.

Козачі видання перенасичені прикладами успішних кар'єр молоді, яка здобула освіту поза межами Росії, не спираючись на підтримку батьків, не маючи мінімуму громадянських прав, гарантованого людині державою, тощо. Формується цілий культ успішної людини, яка усього досягла самотужки. Дуже підносилося як приклад для наслідування випадок Г. Чеботарьова. Він був сином одного із останніх директорів Донського корпусу. Громадянська війна молодого козака залишила сиротою (від хвороби померли обоє батьків) із сестрою на руках. Перший час після евакуації Г. Чеботарьов працював викладачем англійської у корпусі. Згодом – вирішив поновити навчання, переїхавши до родичей у Німеччину. Вони погодились взяти опіку і над сестрою. Зумів опанувати інженерну спеціальність, хоча у Росії навчався в Юридичному ліцеї. Тривалий час працював у колоніях. У ході практичної діяльності на будівництві зацікавився наукою, що перебувала на стику будівництва та геології – дослідженням властивостей ґрунтів при зведенні споруд. Саме це зацікавлення сприяло запрошенню до США та здобуттю докторського ступеня. Став про-

фесором Прінстонського університету, при цьому ніколи не поривав зв'язків із козачими організаціями, навіть брав участь у виданні спогадів колишніх кадєтів-донців [42].

Студентський журнал «Станица» неодноразово друкував інформацію про успіхи своїх колег. Перед читачем постають прізвища тих, що закінчили виші, з обов'язковим підкреслюванням того, що закінчили першими за успішністю. Так, у № 27 за жовтень 1938 р. описано перспективи випускника-відмінника університету з числа козаків В. Татаріна: «На даний момент він вступає до арт-училища та через 6 місяців буде відбувати військову повинність строком у півтора роки у французькій протиаеропланній артилерії» [25]. Наводиться за приклад факт, що станичниця П. Поленова у 1939 р. виставляла свої роботи на художньому салоні у Парижі на першому поверсі, що було великим успіхом у світі мистецтва. Таким чином, козака преса мотивувала до навчання як способу стати успішним [26]. Ми бачимо, що факт перебування на військовій службі у іншій державі не засуджується, а, навпаки, підноситься. Але є свідчення із засудженням тих, хто навчається лише для диплому – від таких не буде користі рідному краю, вони створюють негативний імідж козака за кордоном [3].

Як бачимо, еміграція надала козачій молоді імпульс до самореалізації, а традиційна козака практичність сприяла появі образу успішного за кордоном молодого козака як прикладу до наслідування. Козаки легше позбавилися від валізових настроїв і налаштувались на те, що реалізовувати можливості треба тут і зараз, а не вичікувати ефемерної можливості повернення до Росії.

Таким чином, визначними особливостями адаптації козачої молоді, яка здобувала освіту за кордоном, були її політична гнучкість, що дозволяла залежно від обставин використовувати «боротьбу за душі» між ворогуючими політичними таборами для здобуття додаткових можливостей в одержанні освіти, та більш рання орієнтація на досягнення професійного успіху та матеріального достатку у вигнанні, порівняно із загальноросійською компонентою еміграції, а також намагання зберегти козачу ідентичність шляхом створення традиційних об'єднань у навчальних закладах – хуторів та станиць.

Бібліографічні посилання

1. Волков С. Трагедия русского офицерства / С. Волков. – М. : Вече, 1999. – 356 с.
2. Вольное казачество. – № 6. – 25 февраля 1928 г.

3. Вольное казачество. – № 8. – 25 марта 1928 г.
4. Вольное казачество. – № 32. – 25 марта 1929 г.
5. Гончаренко О. Г. Белоземляники между звездой и свастикой (судьбы белогвардейцев) / О. Г. Гончаренко. – М. : Вече, 2005. – 215 с.
6. Зверев А. Повседневная жизнь русского литературного Парижа (1920–1940) / А. Зверев. – М. : Молодая гвардия, 2011. – 370 с.
7. Зими́на В. Д. Дети русской эмиграции: выживание ради самосохранения России / В. Д. Зими́на // Новый исторический вестник. – 2004. – № 2. – С. 46–58.
8. Косик В. И. Молодая Россия в эмиграции (история младоросского движения нач. 1920–1941 гг.) / В. И. Косик // Славяноведение. – 2000. – № 4. – С. 3–16.
9. Косик В. И. Русская молодежь в эмиграции (20-е гг. XX в.) / В. И. Косик // Славяноведение. – 2003. – № 4. – С. 47–53.
10. Окорочков А. В. Молодежные организации русской эмиграции / А. В. Окорочков // Трибуна русской мысли. – 2002. – № 4. – С. 125–133.
11. Путь казачества. – № 5 (98). – 30 апреля 1927 г.
12. Путь казачества. – № 14–15 (107–108). – 14 октября 1927 г.
13. Путь казачества. – № 26–27 (119–120). – 20 марта 1928 г.
14. Путь казачества. – № 32 (125). – 15 июня 1928 г.
15. Пучков С. Н. Современные молодежные движения и исторический опыт «активизма» в среде российской эмигрантской молодежи в 20–30-е гг. XX в. / С. Н. Пучков // Вестник Моск. ун-та. – Сер. 18: Социология и политология. – 2006. – № 2. – С. 171–184.
16. Российская научная эмиграция: 20 портретов / под ред. Г. М. Бонгард-Левина, В. Е. Захарова. – М. : Эдиториал, УРСС, 2001. – 234 с.
17. Сальникова А. А. Детство и гендер – две вещи несовместные?: к вопросу о соотношении некоторых категорий исторического анализа / А. А. Сальникова // Харківський історіографічний збірник. – Вип. 9. – Харків : ХНУ ім. В. Каразіна. – С. 95–104.
18. Сальникова А. «Остров достоверности»: детский текст и его специфика / А. Сальникова // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. – Вип. 3. – К., 2008. – С. 332–353.
19. Станица. Орган парижской студенческой казачьей станицы. – № 1 – ноябрь 1931 г.
20. Станица. – № 4. – Октябрь 1932 г.
21. Станица. – № 5. – Январь 1933 г.
22. Станица. – № 6. – Апрель 1933 г.
23. Станица. – № 9. – Январь 1935 г.
24. Станица. – № 14. – Апрель 1935 г.
25. Станица. – № 27. – Октябрь 1938 г.
26. Станица. – № 30. – Апрель 1939 г.
27. Центральний державний архів вищих органів влади та управління у м. Києві (далі – ЦДАВОВУ). – Ф. 3979: Кубанський закордонний архів у

Празі, оп. 1, спр. 54: Очерки та замітки козаків «Разінської станіції» в г. Шумен (Болгарія). – 31 арк.

28. ЦДАВОВУ. – Ф. 3968: Управа громади кубанців у Чехословацькій республіці (м. Прага). Допомоговий відділ, оп. 1, спр. 25: Протоколи загальних зборів та звіт про діяльність управи Громади Кубанців (8 лютого 1925 – 2 січня 1926 р.). – 84 арк.

29. ЦДАВОВУ. – Ф. 3968, оп. 1, спр. 88: Справа про матеріальну допомогу кубанцю Ф. К. Калію (30 січня 1923 – 4 січня 1925). – 44 арк.

30. ЦДАВОВУ. – Ф. 3968, оп. 1, спр. 89: Справа про надання грошової допомоги для продовження освіти кубанцю Камишану С. (5.10.1923 – 11.07.1924). – 27 арк.

31. ЦДАВОВУ. – Ф. 3968, оп. 1, спр. 90: Справа про допомогу козаку Калюжину в переїзді до Праги для продовження освіти (10 серпня 1923 – 13 березня 1924). – 6 арк.

32. ЦДАВОВУ. – Ф. 3968, оп. 1, спр. 91: Справа про матеріальну допомогу Калюжному Р. (1 жовтня 1925 – 29 жовтня 1925). – 4 арк.

33. ЦДАВОВУ. – Ф. 3968, оп. 1, спр. 92: Справа про допомогу в набутті освіти кубанцю Капнину Г. В. (26 березня 1923 – 13 серпня 1924). – 11 арк.

34. ЦДАВОВУ. – Ф. 3968, оп. 1, спр. 93: Справа про допомогу вступити до учбового закладу кубанцю Капусті П. Ф. (8 лютого 1923 – 1 вересня 1924). – 6 арк.

35. ЦДАВОВУ. – Ф. 3968, оп. 1, спр. 94: Справа про видачу грошової допомоги для продовження освіти кубанцю Капустяну Г. Є. (18 вересня 1923 – 5 грудня 1927). – 41 арк.

36. ЦДАВОВУ. – Ф. 3968, оп. 1, спр. 96: Справа про зарахування в с/г Академію кубанця Ф. К. Карпова (19 січня 1922 – 11 вересня 1924). – 10 арк.

37. ЦДАВОВУ. – Ф. 3968, оп. 1, спр. 97: Справа про видачу грошової допомоги для продовження освіти члену громади кубанців Карпову М. Є. (23 січня 1924 – 22 жовтня 1926). – 33 арк.

38. ЦДАВОВУ. – Ф. 3968, оп. 1, спр. 108: Справа про грошову допомогу Колеснікову А. Г. (18 січня 1923 – 18 січня 1928). – 26 арк.

39. ЦДАВОВУ. – Ф. 3968, оп. 1, спр. 110: Справа про грошову допомогу на продовження освіти члену громади І. В. Колодько (4 вересня 1923 – 9 травня 1925). – 39 арк.

40. ЦДАВОВУ. – Ф. 3968, оп. 1, спр. 135: Справа про надання матеріальної допомоги для набуття освіти кубанцю Кравчині М. Г. (10 вересня 1923 – 11 лютого 1927). – 32 арк.

41. ЦДАВОВУ. – Ф. 3968, оп. 1, спр. 155: Справа про матеріальну допомогу на продовження освіти козаку Л. Кушу (27 вересня 1923 – 25 травня 1931). – 125 арк.

42. Чеботарев Г. Правда о России: мемуары профессора Принстонского университета в прошлом казачьего офицера (1917–1959) / Г. Чеботарев. – М. : Центрполиграф, 2007. – 442 с.

Надійшла до редколегії 07.02.12

УДК 94 (474.3+474.5): 070 «1987»

С. М. Кінка

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

НАЦІОНАЛІСТИЧНІ АКЦІЇ ПРОТЕСТУ У ЛИТВІ ТА ЛАТВІЇ ВЛІТКУ 1987 РОКУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРЕСИ

Розглянуто події перших націоналістичних акцій протесту, які відбулися у Латвії і Литві влітку 1987 року. На підставі порівняльного аналізу прикладів радянської загальносоюзної і республіканської російськомовної преси та американської щоденної газети «New York Times» виокремлено спільні і відмінні засоби зображення подій, особливості впровадження гласності у Балтійських країнах.

Ключові слова: *Латвія, Литва, націоналізм, перебудова, радянська преса, «New York Times».*

Рассмотрены события первых националистических акций протеста, которые прошли в Латвии и Литве летом 1987 года. На основании сравнительного анализа примеров советской общесоюзной и республиканской прессы и американской ежедневной газеты «New York Times» выделены общие и отличные способы отображения событий, особенности утверждения гласности в странах Балтии.

Ключевые слова: *Латвия, Литва, национализм, перестройка, советская печать, «New York Times».*

The events of the first nationalistic actions of protest which happened in Latvia and Lithuania in summer of 1987 are considered in the article. On the basis of comparative analysis of the soviet all-union and republican press and American daily «New York Times» the general and excellent methods of events reflection, features of «glasnost» in the Baltic States are selected.

Key words: *Latvia, Lithuania, nationalism, perestroika, the Soviet press, «New York Times».*